

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ КІНЦЯ ХХ ТА ХХІ СТОЛІТЬ

Галина Луцишин

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-8434-071X

halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

Наталія Лукач

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-5392-8991

nataliia.m.lukach@lpnu.ua

(статтю надіслано – 14.02.2021р., статтю прийнято до друку – 02.04.2021 р.)

© Луцишин Г., Лукач Н., 2021

У статті проаналізовано двосторонні українсько-російські відносини в енергетичній сфері кінця ХХ і ХХІ століть, розглянуто проблемні питання їхньої співпраці та форми реалізації масштабних інтеграційних проєктів. Автори дослідили, що виокремлення двосторонніх українсько-російських відносин в енергетичній сфері є досить умовним, оскільки вони об'єктивно вписані у відносини обох країн з третьою стороною – насамперед країнами Європи як споживачами енергетичних ресурсів, що транспортуються територією України. Отже, і з точки зору технологічного ланцюга (виробник-транзитер-споживач), і з економічного погляду (продавець-надавач послуг з транспортування-покупець) ці відносини мають розглядатись у тристоронньому форматі.

Зроблено спробу визначити можливі загрози національній безпеці України в контексті впровадження в життя енергетичної стратегії Росії. Українсько-російські відносини в енергетичній сфері є досить динамічними, але не можуть оцінюватись однозначно через наявність позитивних та негативних чинників і тенденцій. Вони великою мірою залежать від загального стану відносин між двома столицями, а також мають іноді визначальний вплив на них. Досліджено, що слабкі сторони українського енергетичного сектора з часу здобуття незалежності у 1991 році проливають світло на основоположний зв'язок між енергетичною безпекою та національною безпекою. З точки зору глобальних енергетичних процесів слід врахувати вигідне геополітичне та географічне становище України та пов'язану із цим її роль, як транзитної держави. Інтеграція української енергосистеми до європейської є складовою стратегічної мети України щодо входження до ЄС. Україна має достатньо потужні та розвинуті газо-, нафтотранспортні та електричні мережі, поєднані з транспортними мережами країн ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) і країн СНД (Росія, Молдова, Білорусь), що дозволяє їй брати участь у формуванні Європейської енергетичної політики та спільного енергетичного ринку, відігравати важливу роль в енергетичній співпраці країн СНД та ЄС.

Ключові слова: *національна безпека держави, безпекові виклики, енергетична співпраця, енергетична стратегія, енергетична дипломатія, енергоресурси.*

ENERGY ASPECT OF UKRAINIAN-RUSSIAN CONFLICT OF THE END OF XX AND THE XXI CENTURIES

Halyna Lutsyshyn

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-8434-071X

halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

Nataliia Lukach

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-5392-8991

nataliia.m.lukach@lpnu.ua

The article deals with bilateral Russia and Ukraine power relations, urgent questions of their cooperation and form of realization of large Russia foreign economic projects. The separation of bilateral Ukrainian-Russian relations in the energy sector is quite conditional, the authors have studied. Because they are objectively inscribed in the relations of both

countries with a third party – first of all, European countries as consumers of energy resources transported through the territory of Ukraine. Thus, both from the point of view of the technological chain (producer-transit-consumer) and from the economic point of view (seller-provider of transportation services-buyer), these relations should be considered in a tripartite format. It tries to determine possible threats of Ukraine's national security in the context of Russia foreign power strategy realization. Ukrainian-Russian relations in the energy sector are quite dynamic, but cannot be assessed unambiguously due to the presence of a combination of positive and negative factors and trends. They largely depend on the general state of relations between the two capitals, and sometimes have a decisive influence on them. It has been investigated that the weaknesses of the Ukrainian energy sector since independence in 1991 shed light on the fundamental link between energy security and national security. From the point of view of global energy processes, one should take into account the favorable geopolitical and geographical position of Ukraine and its related role as a transit state. The integration of the Ukrainian energy system into the European one is a component of Ukraine's strategic goal of joining the EU. Ukraine has a sufficiently strong and developed gas, oil and electricity networks, connected to the transport networks of the EU and CIS countries: Russia, Moldova, Belarus, Poland, Slovakia, Hungary, Romania, which allows it to participate in the formation of European energy policy and common energy market, play an important role in energy cooperation between the CIS and the EU.

Key words: *state national security, bilateral relations, gas-main, oil and gas attar, internal cost transit, power cooperation, external debt, power strategy, power resource, interconnection, re-export, reverse.*

ENERGETYCZNY ASPEKT KONFLIKTU UKRAIŃSKO-ROSYJSKIEGO KOŃCA XX I XXI WIEKÓW

Halyna Lutsyshyn

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-8434-071X

halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

Nataliia Lukach

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-5392-8991

nataliia.m.lukach@lpnu.ua

Artykuł analizuje bilateralne stosunki ukraińsko-rosyjskie w sferze energetycznej XX i XXI wieku, porusza problematyczne kwestie ich współpracy oraz form realizacji zakrojonych na szeroką skalę projektów integracyjnych. Autorzy wskazują co rozdzielenie dwustronnych relacji ukraińsko-rosyjskich w sektorze energetycznym jest dość warunkowe, gdyż są one obiektywnie wpisane w relacje obu krajów z trzecią stroną – przede wszystkim krajami europejskimi jako odbiorcami surowców energetycznych przez Ukrainę. Zatem zarówno z punktu widzenia łańcucha technologicznego (producent– tranzyt-konsument), jak i z ekonomicznego punktu widzenia (sprzedawca–dostawca usług transportowych-kupujący), relacje te należy rozpatrywać trójstronnie. Autorzy identyfikują i wskazują potencjalne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w kontekście realizacji rosyjskiej strategii energetycznej. Relacje ukraińsko-rosyjskie w energetyce są dość dynamiczne, ale nie można ich jednoznacznie ocenić ze względu na występowanie szeregu pozytywnych i negatywnych czynników i trendów. W dużej mierze zależą one od ogólnego stanu stosunków między dwoma państwami, a niekiedy mają na nie decydujący wpływ. Autorzy identyfikują w ten sposób słabości ukraińskiego sektora energetycznego od uzyskania niepodległości w 1991 r. rzucają światło na fundamentalny związek między bezpieczeństwem energetycznym a bezpieczeństwem narodowym. Z punktu widzenia globalnych procesów energetycznych należy wziąć pod uwagę korzystne położenie geopolityczne i geograficzne Ukrainy oraz związaną z nią rolę państwa tranzytowego. Integracja ukraińskiego systemu energetycznego z europejskim jest elementem strategicznego celu Ukrainy, jakim jest przystąpienie do UE. Ukraina posiada dostatecznie mocne i rozwinięte sieci gazowe, naftowe i elektryczne, podłączone do sieci transportowych krajów UE i WNP – Rosji, Mołdawii, Białorusi, Polski, Słowacji, Węgier, Rumunii, co pozwala jej uczestniczyć w tworzeniu polityka energetyczna i wspólny rynek energii odgrywają istotną rolę we współpracy energetycznej między WNP a UE.

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo narodowe państwa, wyzwania dla bezpieczeństwa, współpraca energetyczna, strategia energetyczna, dyplomacja energetyczna, zasoby energetyczne.*

Wprowadzenie

W ostatnich latach sektory energetyczne krajów rozwiniętych znajdują się w okresie gwałtownej transformacji, która wynika ze zmian opinii publicznej dotyczącej głównych życiowych priorytetów większości społeczeństwa. To przede wszystkim wzrost poziomu

wymagań społecznych dotyczących stanu środowiska. W efekcie następuje znacząca restrukturyzacja światowej energetyki na rzecz pokoleń, które nie degradują środowiska i nie zużywają paliw kopalnych. Druga połowa XX początek XXI wieku charakteryzowały się wzrostem znaczenia gazu ziemnego w światowej ener-

getyce. Liderami w wykorzystaniu gazu ziemnego są kraje Europy Środkowo-Wschodniej, a wiodącym dostawcą tego źródła energii jest Rosja [Kocce 2013: 11]. Najważniejszą kwestią dotyczącą bezpieczeństwa dostaw surowców energetycznych jest silne uzależnienie od jednego zewnętrznego dostawcy. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do gazu ziemnego: dziesięć państw członkowskich UE położonych w Europie Wschodniej jest zależne od Rosji jako znaczącego dostawcy. Trzy z nich wykorzystanie gazu ziemnego stanowi ponad jedną czwartą całkowitego zapotrzebowania w energetycznego. W 2014 r. Federacja Rosyjska anektowała Krym, co spowodowało wprowadzenie wobec niej międzynarodowych sankcji. W sytuacji konieczności bieżącej realizacji dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej wiele państw regionu stało się mimowolnymi zakładnikami tej sytuacji. Rosja dostarcza bowiem większość gazu ziemnego do Bułgarii (83 %), Czech (65 %), Węgier (64 %), Słowacji (91%), Serbii (80 %), podczas gdy gaz zużywany na Białorusi, w Mołdawii, Bośni i Hercegowinie i Macedonii w całości pochodzi z Rosji. Jeśli chodzi o Unię Europejską, około 70% gazu zużywanego tam pochodzi z importu. Oczekuje się, że import gazu jeszcze wzrośnie do ok. 340–350 mld m³ rocznie w latach 2025–2030. W 2013 r. 39 % gazu importowanego do UE pochodziło z Rosji, 33 % z Norwegii, a 22 % z Afryki Północnej (Algieria i Libia) [Lach 2020]

Zważywszy na szereg problemów ekonomicznych, politycznych i organizacyjnych związanych z procesami dostaw energii na Ukrainie, kwestie bezpieczeństwa energetycznego i niezależności energetycznej są dziś niezwykle istotne i wymagają skutecznego rozwiązania [International index of energy security risk 2020: 70–72].

Charakteryzując metodologiczne zasady badania aspektów bezpieczeństwa energetycznego, należy przede wszystkim podkreślić potrzebę wykorzystania metody systemowej do analizy ram prawnych polityki energetycznej UE. Podejście systemowe kompleksowo odtwarza współzależność problemów globalnych i lokalnych, pozwala badać współzależności władzy z innymi sferami i gałęziami życia społecznego, w szczególności z ekologią, ekonomią, polityką i stosunkami międzypaństwowymi. Ważne są również podejście historyczne, które pozwala wyjaśnić rozwój konfliktu ukraińsko-rosyjskiego w sektorze energetycznym. Istnieje również potrzeba wykorzystania metody prognozowania który ma na celu rozwój koncepcji bezpieczeństwa energetycznego na poziomie globalnym i krajowym. Racjonalne wykorzystanie, redukcja uzależnienia od importu, integracja rynków energii, dywersyfikacja rynków importowanych surowców energetycznych – wszystko powinni być konkretnie zdefiniowane i спрогнозоване.

Metody instytucjonalne i strukturalno-funkcjonalne wykorzystuje się w badaniu prawnych procesów i działalności państwowych organów regulacyjnych bezpieczeństwa energetyczne.

Koncepcja bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy

Problemy bezpieczeństwa energetycznego we współczesnym świecie są niezwykle ważnymi zagadnieniami strategii rozwoju cywilizacji. Odnoszą się także do prawa, ekonomii, ekologii, bezpieczeństwa powszechnego i są składnikiem procesy globalizacji.

Energia i bezpieczeństwo to jedne z najważniejszych i integralnych elementów bezpieczeństwa gospodarczego naszego kraju. Energia to sektor strategiczny i podstawa gospodarki państwa, ponieważ energia elektryczna jest powszechnie stosowana. Efektywne wykorzystanie potencjału energetycznego jest podstawą dalszego rozwoju gospodarczego kraju i jego regionów, który najbardziej bezpośrednio wpływa na dobrobyt obywateli, jest kluczem do jej niezależności, stabilności społeczno-politycznej, może realnie sprzyjać integracji Ukrainy z Europą i światem, służy ochronie jej interesów narodowych. Oznacza to, że bezpieczeństwo energetyczne jest jednym z najważniejszych elementów bezpieczeństwa państwa.

System prawodawstwa energetycznego UE charakteryzuje się jednolitymi ramami prawnymi, na które składają się liczne strategiczne dyrektywy i mapy drogowe opracowane przez Komisję Europejską. [Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009: 16–62]. Na poziomie krajowym, w celu rozwoju odnawialnych źródeł energii w UE, przyjmuje się szereg dokumentów normatywnych, takich jak strategię krajowe. Programy rządowe zawierają różnice w podejściu do realizacji polityki energetycznej UE, spowodowane różnymi poziomami infrastruktury energetycznej krajów, dostępnością energii, priorytetami w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego. [Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018: 82–209].

Kraje spoza UE (Norwegia, Szwajcaria, Ukraina) koordynują z nią swoją politykę energetyczną i uczestniczą w odpowiednich programach i inicjatywach UE. Zgodnie z nową strategią energetyczną UE do 2050 r. planuje się pokrywać ponad połowę całego zużycia energii energią elektryczną, której 80 % ma pochodzić z alternatywnych źródeł. Liderami w zakresie produkcji energii z alternatywnych źródeł są Niemcy, Austria, Dania, Włochy, Francja [Długoterminowa strategia do roku 2050. 2018].

Tym samym badacze bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy identyfikują następujące zagrożenia dla sektora energetycznego państwa:

- zależność importu od wszystkich grup surowców energetycznych;
- dalsza amortyzacja aktywów energetycznych i infrastruktury dystrybucji energii;
- stagnacja, degradacja sektora, awarie systemowe spowodowane amortyzacją aktywów energetycznych, wypadki i katastrofy spowodowane błędami człowieka;
- nieodnowienie aktywów wytwórczych i przekształcenie kraju w importera energii elektrycznej netto za 10–15 lat;
- utrata pozycji tranzytu gazu z Federacji Rosyjskiej;
- integracja systemu elektroenergetycznego Ukrainy z Federacją Rosyjską (zależność od regulacji z Federacją Rosyjską);
- wysoki poziom monopolizacji na rynkach energii;
- niska akceptowalność cenowa usług zaopatrzenia w energię (wysoki udział dotacji ludności do kosztów energii);
- zamykanie obiektów ciepłowniczych ze względu na wymogi środowiskowe w przypadku braku finansowania działań na ich modernizację;
- spadające zapotrzebowanie na tradycyjną energię, którą Ukraina chce eksportować do Europy (każdy dom będzie miał małe urządzenie, które dostarczy prąd do domu) [Нам'ясенко, Сабіщенко 2018: 122–134].

Jednym z głównych zadań bezpieczeństwa jest zapewnienie Ukrainie surowców energetycznych. W związku z tym stosunki z Rosją w sferze energetycznej są priorytetem. Upadek Związku Radzieckiego w 1991 r. spowodował znaczną niestabilność polityczną i gospodarczą, która doprowadziła do nieefektywnego bilansu energetycznego Ukrainy w latach 1991-2005. Surowe regulacje rządowe, złe zarządzanie przedsiębiorstwami państwowymi i interesy prywatne dodatkowo osłabiły stabilność i bezpieczeństwo w sektorze energetycznym [Горбулін 2018: 517–518].

Ukraina wykazała się zaangażowaniem w reformę sektora energetycznego, co pozwoliło jej wkroczyć na ścieżkę zrównoważonego rozwoju. Zajęcie Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską w 2014 roku i początek konfliktu w Donbasie przerwały łańcuch dostaw energii w Ukrainie, gdyż znaczna część kopalń węgla znajduje się w Doniecku i Ługańsku [Горбулін 2018: 190].

Jednak po podpisaniu Umowy Stowarzyszeniowej z Unią Europejską w 2014 roku i zobowiązaniu się do wypełnienia zobowiązań międzynarodowych (w tym wobec MFV) Ukraina rozpoczęła prace nad reformami promującymi efektywność energetyczną. W 2015 r. Władze częściowo zderegulowały ceny na

hurtowym i detalicznym rynku gazu ziemnego oraz podniosły taryfy dla odbiorców, którzy są zaopatrywani po cenach regulowanych (odbiorcy w gospodarstwach domowych i organizacje religijne). Podjęto środki w celu ograniczenia subsydiowania skrótnego w sektorze energii elektrycznej i rozpoczęto prace nad liberalizacją rynku. Ponadto państwo uruchomiło procesy wstrzymania dotacji spółek węglowych i likwidacji nierentownych kopalń państwowych, a także podjęło działania promujące efektywność energetyczną. [Горбулін 2018: 190–198].

W 2017 roku zatwierdzono Strategię energetyczną Ukrainy do 2030 roku, główny dokument określający strategiczne cele w energetyce. Powodzenie jego wdrożenia zależy w szczególności od rozwiązania kluczowych problemów wymienionych poniżej.

Strategia energetyczna to zintegrowany model działania państwa mający na celu osiągnięcie celów bezpieczeństwa narodowego i zaspokojenia potrzeb energetycznych społeczeństwa przy najniższych całkowitych kosztach, a jednocześnie ekonomicznie uzasadnionych. Stąd Strategia Energetyczna Ukrainy do 2030 roku ma na celu określenie wektora rozwoju energetyki kraju zgodnie z celami i zadaniami sektora paliwowo-energetycznego do 2030 roku. [Енергетична стратегія України на період до 2030 р. 2017].

Na aktualizację Strategii energetycznej Ukrainy do 2030 roku wpływają następujące główne czynniki:

- nacisk na wdrażanie efektywności energetycznej i środków oszczędzania energii;
- rozwój konkurencyjności oraz zwiększenie wydajności i przejrzystości rynków;
- rosnące zainteresowanie ochroną środowiska;
- w ciągu ostatnich 5 lat nastąpiły zmiany w gospodarce i energetyce Ukrainy, które bezpośrednio i znacząco wpływają na perspektywy rozwoju kompleksu paliwowo-energetycznego:
  - zobowiązania Ukrainy w ramach przystąpienia do Wspólnoty Energetycznej zostały ustalone na poziomie międzynarodowym;
  - zmiany w ukraińskiej i światowej gospodarce spowodowane kryzysem finansowym i gospodarczym doprowadziły do znacznych korekt wskaźników rozwoju;
  - większość programów modernizacji i budowy obiektów wytwórczych i sieciowych, które zostały przewidziane w Strategii energetycznej z 2006 roku, nie została zrealizowana.

Wdrożenie działań Strategii energetycznej ukierunkowane jest na uzyskanie następujących rezultatów:

1. Pełne pokrycie rosnącego zapotrzebowania na energię elektryczną w związku z pilną modernizacją TPP, rozbudową EJ, znacznymi inwestycjami w modernizację i rozbudowę gospodarki sieciowej kraju, a po 2018 roku – dzięki wprowadzeniu nowych mocy wytwórczych i obniżeniu kosztów jednostkowych.

2. Zwiększenie wydobycia gazu do 40–45 mld i osiągnięcie 90 % własnego zużycia gazu, pod warunkiem zakończenia procedury koncesyjnej, PSA, opodatkowania i aktywnej pracy na rzecz przyciągnięcia inwestorów.

3. Pełna podaż popytu na węgiel poprzez zwiększenie ekonomicznie efektywnej produkcji węgla energetycznego do 75 mln ton rocznie (i węgla kokującego do 40 mln ton rocznie) z zastrzeżeniem maksymalnej prywatyzacji i efektywności kopalń, a także dalszego zamykania nieprywatyzowanych nierentownych kopalni.

4. Znaczące ograniczenie wydatków publicznych pod warunkiem wstrzymania/utrzymania dotacji dla przemysłu przy jednoczesnym zwiększeniu efektywności przedsiębiorstw paliwowo-energetycznych.

5. Wdrożenie kompleksowych programów efektywności energetycznej w celu zmniejszenia jednostkowego zużycia zasobów energii w gospodarce o 30–35 % do 2030 roku [Енергетична стратегія України на період до 2030 р., 2017].

Podejścia do określenia głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy

Aktualna Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy określa następujące zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego państwa: zaburzenie mechanizmów rynkowych w energetyce; niewystarczający poziom dywersyfikacji źródeł i technologii dostaw energii; monopolizacja przemysłu energetycznego przez kapitał rosyjski; nadmierna zależność od rynków zagranicznych; kryminalizacja i korupcja w sektorze energetycznym; nieskuteczna polityka w zakresie efektywności energetycznej i dostaw energii; wysoka amortyzacja środków trwałych krytycznej infrastruktury energetycznej i niewystarczający poziom ich ochrony fizycznej [The Eastern Europe and South Caucasus Initiative (EESCI) 2020].

Integracja ukraińskiego systemu energetycznego z europejskim. 1 lipca 2019 r. w Ukrainie zaczął działać nowy model rynku energii elektrycznej. Miał on pozwolić elektrowniom na otrzymywanie godziwej ceny za produkcję energii elektrycznej, a konsumentom na kupowanie jej po rozsądnych cenach. Jednak już od pierwszych miesięcy przeprowadzono wpływy administracyjne w zaistniałych warunkach rynkowych i import energii elektrycznej z Białorusi i Federacji Rosyjskiej w ramach umów bilateralnych.

Doprowadziło to do tego, że cena energii elektrycznej znacznie spadła i nie pokrywa już kosztów jej produkcji w krajowych elektrowniach. W efekcie zaczęły narastać długi w firmach energetycznych. Odbiło się to również negatywnie na przemyśle węglowym, który jest bardzo mocno powiązany z energetyką.

Z powodu braku popytu magazyny węgla były przepełnione, a górników zaczęto wysyłać na przymusowy urlop [The Eastern Europe and South Caucasus Initiative (EESCI) 2020].

Pod przewodnictwem Premiera D. Sh. został sformowany antykryzysowy energetyczny sztab. Zatwierdził listę 20 środków potrzebnych do ustabilizowania sytuacji energetycznej. Wśród nich: spłata zadłużenia przedsiębiorstw energetycznym, ograniczenie ingerencji administracyjnej na rynku energii elektrycznej, podpisanie Memorandum w sprawie usprawnienia systemu wsparcia dla wytwórców «zielonej» energii elektrycznej.

Rada Najwyższa uchwaliła również ustawę, która ułatwi przepływ kapitału – 200 mln euro na środki bezpieczeństwa eksploatacji bloków jądrowych, a rząd wprowadził pośredni mechanizm przypisywania zadań specjalnych (PSO) firmie Energoatom, która jest operatorem naszej energetyki jądrowej rośliny. Obecny mechanizm zobowiązuje państwowe wytwórstwo do sprzedaży większości swojej energii elektrycznej państwu, tak aby mogło utrzymać stałą, niską taryfę dla ludności. Reforma sektora energetycznego pozostaje kluczowym czynnikiem stymulującym zrównoważony wzrost Ukrainy, która jest strategicznym partnerem w tranzycie pierwotnych źródeł energii i jednocześnie posiada jedną z największych produkcji węglowodorów wśród swoich sąsiadów [Скрипник, Нам'ясенко, Сабіщенко 2018: 122–134].

Strategia reformy sektora energetycznego w Ukrainie powinna mieć na celu realizację następujących zasad i celów:

- Zapewnienie konsumentom dostępnych zasobów energii i mediów zgodnie z zasadami efektywności energetycznej i minimalizacji szkodliwego wpływu na środowisko.
- Wprowadzenie konkurencyjnych rynków energii z otwartym dostępem i dalszą integracją z rynkami europejskimi.
- Przejrzyste funkcjonowanie energetyki, w tym górnictwa i innych gałęzi przemysłu.
- Kształtowanie się cen na rynkach energii poprzez bilans podaży i popytu z odejściem od dotacji budżetowych i innych mechanizmów dotacji (w tym innych uczestników rynku).
- Spójność polityk CEB z branżowymi dokumentami strategicznymi, w szczególności dotyczącymi zmian klimatycznych i energii.
- Zwiększenie wolumenu produkcji i wytwarzania własnych zasobów energii zgodnie z priorytetem rozwoju odnawialnych źródeł energii (OZE) w celu wzmocnienia niezależności energetycznej kraju.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w kontekście realizacji rosyjskiej strategii ener-

getycznej. Można argumentować, że rozwiązanie dotychczas nagromadzonych problemów w tym obszarze stosunków między Ukrainą i Rosją oraz w całej Europie jest możliwe tylko trójstronnym formacie. Jednak z drugiej strony Rosja od początku XXI wieku konsekwentnie prowadzi politykę przesuwania relacji z partnerami energetycznymi do formatu bilateralnego, w którym jest zwykle stroną obiektywnie silniejszą i wykorzystuje tę przewagę egzekwowania swoich interesów, w tym monopoli państwowych oraz poszczególnych grup finansowych i przemysłowych. Dlatego istnieją przesłanki do uznania relacji ukraińsko-rosyjskich w energetyce za bilateralne. Jednak należy tu brać także pod uwagę obecność trzeciej strony, przede wszystkim UE, do integracji z którą dąży Ukraina i która jest obecnie w trakcie dostosowywania do norm i reguł europejskich rynków energii [The Eastern Europe and South Caucasus Initiative (EESCI) 2020].

Pomimo przeprowadzania reform Ukraina nadal boryka się z problemami w zakresie polityki, stabilności i bezpieczeństwa w sektorze energetycznym. Energetycznym podsektorom nadal przyznawane są duże dotacje, wprowadzono też restrykcyjne regulacje rynkowe, występują także trudności w promowaniu dobrych praktyk zarządzania w przedsiębiorstwach państwowych. Pomimo wysiłków na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej Ukraina nadal stoi przed wieloma wyzwaniami w zakresie stymulowania rozwoju tego sektora. Pomimo częściowej liberalizacji cen w różnych podsektorach energii, w tym gazu i energii elektrycznej, dotacje utrzymywały taryfy poniżej poziomów rynkowych, co negatywnie wpłynęło na efektywność rynku i zużycie. Ponadto Ukraina stoi przed wyzwaniami powiązаныmi z jej rolą w tranzycie. Kraj przez dziesięciolecia transportował gaz ziemny z Rosji do Europy, ale pod koniec 2019 roku zbiegło się porozumienie tranzytowe. Jednocześnie Rosja planuje się uruchomienie Nord Stream-2, podwodnego gazociągu, który będzie przebiegał przez Morze Bałtyckie do Niemiec, omijając Ukrainę. Kolejnym problemem jest „Turkish Stream” – gazociąg dostarczający gaz ziemny z Rosji do Turcji i Europy Południowo-Wschodniej [Енергетична безпека 2020].

Budowa Nord Stream 2 będzie miała poważne konsekwencje geopolityczne i bezpieczeństwa dla Ukrainy, gdyż nowy rurociąg zmniejszy jej rolę jako głównego kraju tranzytowego z Rosji do Europy. Tranzyt gazu ziemnego do Europy zapewnia Ukrainie stabilny strumień dochodów (odpowiadający 3 % jej PKB), ale jego przyszłość pozostaje niepewna. Ponadto 1 stycznia 2020 r. wygasła umowa o tranzycie gazu między Ukrainą, a Rosją. Ukończenie PP-2 stwarza również napięcia między Ukrainą a jej europejskimi sojusznikami. W czerwcu 2019 roku nowo wybrany

Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski przyznał, że Ukraina i Niemcy mają diametralnie różne stanowiska w sprawie «PP-2», mimo że Niemcy wyraziły gotowość współpracy [Енергетична безпека 2020]. Pojawienie się w Rosji tego nowego instrumentu wojny «hybrydowej» świadczyło o kruchości porozumień międzynarodowych, porozumień politycznych, kontraktów między podmiotami gospodarczymi różnych krajów, które jedna ze stron może zaniedbać dla osiągnięcia własnych celów. Sektor jądrowy, który stał się kołem ratunkowym dla Ukrainy, zwłaszcza od czasu konfliktu z Rosją w 2014 roku, również stoi przed wyzwaniami i potrzebuje nowych inwestycji.

Tym samym dla kształtowania się na arenie międzynarodowej Ukrainy jako niepodległego i suwerennego państwa szczególnie ważny staje się problem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, którego znaczenie w kontekście globalizacji jest niezaprzeczalne zarówno pod względem politycznym, jak i ekonomicznym. Wszystkie trzy gałęzie ukraińskiej energetyki, powstałe w okresie gospodarki planowej (wodna, jądrowa, ciepła) nie spełniają aktualnych wymagań społeczeństwa informacyjnego w zakresie efektywności energetycznej, niezależności energetycznej, regulacyjnych emisji, prawdopodobieństwa katastrof spowodowanych przez człowieka. Perspektywa dalszych badań zakłada zbadanie odnawialnych i alternatywnych źródeł energii oraz ich wpływu na bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy i niezależność energetyczną od rosyjskich źródeł energii.

Wnioski

Relacje Rosji z Ukrainą, a także z innymi krajami WNP budowane są na zasadzie dominacji jednego z partnerów – Rosji. Dlatego wszelkie kwestie dotyczące współpracy rozpatrywane są przez nią przez pryzmat interesów dominanta i trudno wynegocjować rozwiązania dwustronnie korzystne, poza bardzo rzadkimi przypadkami zbieżności interesów na obszarach, w których nierówności partnerów są mało zauważalne. FEC nie należy do takich branż, ponadto czynnik nierówności partnerstwa w niej jest kluczowy dla Rosji.

1. Potencjał gospodarczy Ukrainy, w tym jej sektor paliwowo-energetyczny jest postrzegany przez Rosję jako zasób na etapie modernizacji, ale nie postmodernizacji. Współpraca Rosji z Ukrainą ma więc charakter gło ograniczony i nie można jej uznać za jednoznacznie pozytywną, co wymaga od niej wypracowania własnej strategii rozwoju, zbudowania modelu wzajemnie korzystnej współpracy zarówno z Rosją, jak i UE oraz efektywnego wykorzystania osiągniętych wyników.

2. Główne mechanizmy nacisku na Ukrainę ze strony Rosji to: dyskredytacja ukraińskiej polityki w

oczach UE; próby wyeliminowania jej z cyklu technologicznego «wydobycie – podaż – dostarczanie surowców energetycznych»; przerwy w dostawach; stałe dążenie do łączenia aktywów o znaczeniu strategicznym; blokowanie projektów dywersyfikacyjnych; presja cenowa. W szczególności, antycypując negocjacje w sprawie modernizacji Karty Energetycznej, której jednym z uczestników powinna być Ukraina, Rosja stara się przyspieszyć fuzję aktywów sektorów gazowego i jądrowego, co nie pozwoli Ukrainie na samodzielną i równą partię.

3. Dwustronny format współpracy Ukrainy z Rosją jest organizacyjnie niedopracowany (dodatkowo dotknięty korupcją), nieefektywny ekonomicznie i nie gwarantuje zgodności z ukraińskimi interesami. W tych warunkach funkcjonowania i rozwoju energetyki, kontrowersyjne kwestie powinny być rozstrzygane w formie odpowiadającym składowym wspomnianego cyklu życia, tj. z udziałem Rosji, Ukrainy i UE. Relacje w tym «trójkacie» muszą być przejrzyste przez cały cykl życia i opierać się na wzajemnie akceptowalnych, uzgodnionych i prawnie wiążących zasadach.

4. Istniejące więzi kooperacyjne, które utrzymały się od czasów radzieckich, pozycja Rosji jako monopolistycznego dostawcy w prawie wszystkich segmentach ukraińskiego sektora paliwowo-energetycznego, a także instytucjonalna niemoc władz ukraińskich i silne lobby rosyjskie determinują gospodarczą i polityczną sytuację, zalety propozycji Rosji, czas na określenie celów współpracy ukraińsko-rosyjskiej i sposobów ich osiągnięcia. W tych warunkach interesy Ukrainy są często poświęcane dla interesów Rosji, interesów korporacyjnych FIG (zarówno rosyjskich, jak i ukraińskich), co stwarza zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego kraju. Taka sytuacja, opierając się na interesach narodowych, wymaga natychmiastowego wprowadzenia projektów dywersyfikacji współpracy w energetyce, nie tyle odmowy, ale równego partnerstwa z Rosją – na podstawie dobrze uzasadnionych alternatyw (tj., czynniki społeczne, środowiskowe).

5. Ekonomiczną i polityczną celowość projektów dywersyfikacyjnych należy rozpatrywać w ramach ogólnej polityki państwa rozwoju społeczno-gospodarczego. Przede wszystkim programów restrukturyzacji gospodarczej, rozwoju regionalnego, rewizji bilansu energetycznego na korzyść surowców energetycznych, do których Ukraina ma dostęp przy minimalnych ograniczeniach.

6. Obiecującymi kierunkami rozwoju współpracy ukraińsko-rosyjskiej mogą być: wspólne uczestnictwo w trójstronnym formacie (z możliwością dalszej rozbudowy) w negocjacjach nad modernizacją Karty Energetycznej, wprowadzenie jasnych, przejrzystych i wzajemnie korzystnych zasady w sektorze ener-

gicznym; udział w pracach Międzynarodowego Centrum Wzbogacania Uranu (Angarsk) z uwzględnieniem zamiarów budowy własnej elektrowni jądrowej na Ukrainie; Rozbudowa produkcji koncentratów uranu i cyrkonu na Ukrainie oraz dostawy do Rosji; wsparcie naukowe i technologiczne eksploatacji działających reaktorów jądrowych rozwoju rosyjskiego, wydłużenie okresu eksploatacji reaktorów, przygotowanie do likwidacji elektrowni jądrowych, których żywotność nie zostanie przedłużona; wspólna (z udziałem Turboatom) budowa elektrowni jądrowych za granicą; współpraca w zakresie nierozprzestrzeniania broni jądrowej, ochrony elektrowni jądrowych, przeciwdziałania terroryzmowi jądrowemu. W związku z tym zarówno Ukraina, jak i Rosja powinny szczegółowo przestudiować propozycje partnera i podjąć korzystne dla obu stron decyzje dotyczące ich dalszej prawidłowej rejestracji prawnej w celu zintensyfikowania strategicznej współpracy w dziedzinie paliw i energii. Niezwykle istotne jest «preformatowanie» sfery prawnej współpracy ukraińsko-rosyjskiej, która powinna przebiegać w dwóch kierunkach: podpisywanie umów międzyrządowych z odpowiednimi gwarancjami rządowymi, a jednocześnie – wypowiedzenie nieaktualnych umów; eliminacja usterek w kontraktach sektorowych poprzez podpisywanie do nich odpowiednich zmian.

LITERATURA/ЛІТЕРАТУРА

Горбулін, В. (Ред.). (2018). Зовнішнє і внутрішнє становище України у 2017 році – аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо.

Григор'єва, Х. (2020). Аналіз законодавчого визначення енергетичного кооперативу. *Альтернативна енергетика: співпраця юридичної науки та бізнесу на шляху інноваційного розвитку: зб. матеріалів круг. столу*, 6-9. Одеса: Видавничий дім «Гельветика».

Енергетична безпека України 2020: виклики, можливості, сценарії. (2011). Київ: ГО «Український інститут публічної політики».

Енергетична безпека. (2020). *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostantnya/energetychna-bezbeqa>

Енергетична стратегія України на період до 2030 р. (2017). *Міністерство енергетики України*. <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

Коссе, І. (Ред.). (2013). Енергетична безпека в Центральній та Східній Європі: в пошуках єдиного підходу. Київ: б.в.

Скрипник А., Нам'ясенко Ю., Сабіщенко О. (2018). Енергетичний сектор України: крах чи виживання. *Проблеми економіки*, № 1(35), 122-134.

Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). (2018). *Official Journal of the European Union*. L 328. Отримано 02.04.2021 з https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.328.01.0082.01.ENG

Directive 2003/30/EC of the European Parliament and of the Council of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport. (2003). *Official Journal of the European Union*. L 123. (pp.42–46). Отримано 02.04. 2021 з [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX %3A32003L0030](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0030)

Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. (2009). *Official Journal of the European Union*. L 140. (pp.16–62). Отримано з [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX: 32009L0028](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0028)

Długoterminowa strategia do roku 2050. (2018). *Oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej*. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2050_pl

International Index of Energy Security Risk. (2020). *Assessing Risk in a Global Energy Market*. *Global Energy Institute*. Washington. https://www.globalenergyinstitute.org/sites/default/files/2020-04/iesri-report_2020_4_20_20.pdf

Lach, Z. (2020). Dylematy rozwoju i bezpieczeństwa państw Europy Środkowo-Wschodniej. *Przegląd Geopolityczny*, 31, 127–154.

The Eastern Europe and South Caucasus Initiative (EESCI), (2020). *EU4Business Initiative of the European Union*. <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/>

REFERENCES

Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). (2018). *Official Journal of the European Union*. L 328. Retrieved April 2, 2021 from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.328.01.0082.01.ENG

Directive 2003/30/EC of the European Parliament and of the Council of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport. (2003). *Official Journal of the European Union*. L 123. (pp.42–46). Retrieved April 2, 2021, from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX %3A32003L0030](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0030)

Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. (2009). *Official Journal of the European Union*. L 140. (pp.16–62). Retrieved April 2, 2021, from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX: 32009L0028](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0028)

Długoterminowa strategia do roku 2050. (2018). *Oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej*. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2050_pl

Energy Security of Ukraine 2020: Challenges, Opportunities, Scenarios (2011). [In Ukrainian]. Kyiv: Non-Profit Organization «Ukrainian Institute for Public Politics».

Energy Security. (2020). [In Ukrainian]. *Government Portal*. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostantnya/energetychna-bezbeka>.

Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030. (2017). [In Ukrainian]. *Ministry of Energy of Ukraine*. <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

Grigorieva, H. (2020). Analysis of the Legislative Definition of Energy Cooperative. [In Ukrainian]. In *Alternative Energy: Cooperation of Legal Science and Business on the Way of Innovative Development: Proceedings of Roundtable*, 6–9. Odesa: Publishing House «Helvetyka».

Horbulin, V. (Ed.). (2018). External and Internal Condition of Ukraine in 2017. [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio.

International Index of Energy Security Risk. (2020). *Assessing Risk in a Global Energy Market*. *Global Energy Institute*. Washington. https://www.globalenergyinstitute.org/sites/default/files/2020-04/iesri-report_2020_4_20_20.pdf

Kosse, I. (Ed.). (2013). Energy Security in the Central and Eastern Europe in Search of the Unified Approach. [In Ukrainian]. Kyiv.

Skrypnyk, A., Namiashenko Yu., Sabishchenko, O. (2018). Energy Sector of Ukraine: Collapse or Survival. [In Ukrainian]. *Problems of Economics*, 1(35), 122–134

The Eastern Europe and South Caucasus Initiative (EESCI), (2020). *EU4Business Initiative of the European Union*. <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/>